

RASPRAVE I ČLANCI

О НАЗИВУ ЈЕЗИКА СРБА, ХРВАТА, МУСЛИМАНА И ЦРНОГОРАЦА*

ДАЛИБОР БРОЗОВИЋ

Филозофски факултет, Задар

UDK 808.61/62

Примљен: 27. августа 1984.

Прихваћен: 21. септембра 1984.

У дугој повијести људских језика има немало примјера да се сложеној и запетљаној лингвистичкој проблематици придружило још и додатно термилошко или, точније, номенклатурно питање како да неки конкретан и иначе посве јасно одређен идиом назовемо. Изнијет ћу само један давни, веома давни случај. Један у историји човјечанства и цивилизације изванредно важан језик зовемо гдјекад акадским, гдјекад асирско(-)бабилонским, гдјекад асирским, а гдјекад бабилонским, и ни за једну од тих номенклатурних етикета није тешко наћи оправдање, али исто тако није тешко ни показати да ниједна од њих не покрива укупне стварности. То, наравно, није једини примјер. Но мислим да у свеукупном асортману комплицираних случајева које нуди планетарни језични мозаик ипак без такмаца предводи језик којим се служе четири (југоисточно)европске и (јужно)славенске нације — Срби, Црногорци, Хрвати и босанскохерцеговачки Муслимани.

На простору између хрватско-словенске границе на сјеверозападу и српско-македонске и српско-бугарске границе на југоистоку говори се дуги низ јужнословенских дијалеката које славистичка зnanост групира у неколико (по мом мишљењу четири)¹ нарјечја што сачињавају ужу генетсколингвистичку заједницу, коју назива-

* Реферат на научном скупу »Језик и национални односи«, Сарајево 26. и 27. IV 1984, у организацији Института за проучавање националних односа Марксистичког студијског центра ЦК СКБиХ »Вељко Влаховић«, тискан у Свескама, II/1984, бр. 5—6, стр. 351—356. Овдје се текст претискава, додане су само биљешке, а у самој су тексту извршени само ситнији исправци.

¹ Тј. кајкавско, чакавско, штокавско и торлачко (или призренско-тимочко) нарјечје. Умјесто славенскога термина »нарјечје« у интернационалној се терминологији обично узима термин »скупина дијалеката« (*Dialektgruppe* и сл.). Расправљање о четири или традиционалне три групе дијалеката добило је у нас посве непотребно изванлингвистичке конотације.

мо *хрватскосрпским језиком*, или посве синонимно, *српскохрватским језиком*. Посебно наглашавам ту синонимност. Ради си наиме о томе да је лингвистичкој знаности, свјетској, интернационалној лингвистичкој знаности (а знаност или јест интернационална, или није знаност), безувјетно потребан некакав назив којим ће именовати језични објект који можемо помало педантно дефинирати као »јужнославенски несловенски, немакедонски и небугарски«. Но то је дефиниција, чак прецизна дефиниција, али ипак помало смијешно прегломазна да би могла служити као име, као назив. А лингвистици пак треба управо то.

Сведемо ли цијелу проблематику мало површно и још мало више неодговорно само на стандарднојезичну разину, и будемо ли исто тако површно и неодговорно и конформистички комотно један реализацијски облик тога језика називали *хрватскосрпским*, а други *српскохрватским*,² онда лишавамо језичну знаност било каква сличног назива за опћи апстрактни модел тога стандардног језика (што занима социолингвистику и типолошку лингвистику), и не само то него потпуно лишавамо назива и сам дијасистем дијалеката о којима је била ријеч (а тај пак занима генетску лингвистику, и опет и типолошку лингвистику). Зато је постулат о синонимности апсолутно нужан кад већ имамо ту несретну двојност с различитим распоредом компонената у сложеном називу.³ И зато сам већ толико пута и усмено и писмено износио тај знанственолингвистички захтев за синонимности, и изнијет ћу га још колико под пута стигнем прије него што на ме дође ред.

Разумије се, тим синонимним паром *хрватскосрпски/српскохрватски* инвентар наших невоља није још ни издалека исцрпљен. Гора је од тог двојства чињеница да уз тај пар двочланих назива, тј. *хрватскосрпски* и *српскохрватски* »без цртице«, имамо још два таква двочлана пара, тј. *хрватско-српски* и *српско-хрватски* »с цртицом«, и *хрватски или српски* и *српски или хрватски* с двосмисленим везником *или*. Најгора је пак чињеница да иако ниједан од тих назива с више разлога није баш најсретнији, који пар више, који мање, ипак немамо никаква који би од њих био бољи, или бар мање лош. И то нас онда присиљава да се, макар то било без особита одушевљења, ипак морамо управо њима служити када год желимо именовати језик о којем је ријеч, било да мислимо на њ као на један

² Тј. да говоримо *хрватскосрпски* умјесто *хрватски хрватскосрпски* (или синонимно *хрватски српскохрватски*) и *српскохрватски* умјесто *српски хрватскосрпски* (или *српски српскохрватски*). Разумије се, то није приједлог да би требало употребљавати управо такве гломазне склопове, они показују само значење.

³ Нужан је зато што на жалост не постоји адекват називу »акадски« него само називу »асирскобабилонски« (обратан поредак, тј. »бабилонско-асирски«, чује се ријетко, напосто зато што је не само у нас уобичајеније да се краћа саставница ставља на прво мјесто). Облик без цртице (тј. не *асирско-бабилонски*) употребијебо сам намјерно.

од потомака праславенскога или праиндоевропскога језика, или да мислимо на један од (балто)славенских, (западно)јужнославенских, (средњо)европских, балканских или средоземних језика, јер све то он заиста јест. У томе је смисао изнесенога постулата о синонимности.

Поставља се сада питање зашто су лоша сва та три пара дво-чланих назива, па ако су заиста лоши, да ли је можда који у том тројству бар мало мање лош од осталих двају. Нека ми буде допуштено да бар у самом тексту овог излагања прескочим семантичку анализу тих трију парова.⁴ О томе сам већ више пута говорио и сада бих се задовољио само констатацијом да верзије »без цртице« сматрам релативно најмање лошимма,⁵ и зато је и оправдано да су оне у пракси најчешће. Али с друге стране ипак не мислим да називе с везником *или* треба истјерати из неких ограничених употреба у којима нема реалне опасности од синтактичко-семантичке двосмислености због тога везника, као што исто тако не сматрам да те називе с *или* треба форсирано генерализирати и употребљавати их и у неким гломазним, незграпним и језиколомним вишезначним насловима двојезичних и вишејезичних (често најрепрезентатив-

⁴ Сложенице типа *хрватскосрпски*, *српскохрватски* значе у нашем језику (и у многим другим) да је нешто оно што се каже другим дијелом сложенице, али поближе одређено првим дијелом. Нпр. ако се каже да је нешто *свијетлоцрвено*, онда то јест *црвено*, али »на свијетло начин«. Таква се сложеница може изговарати (и писати) и *свјетлоцрвен*, *свјетлоцрвено*. У том би смислу придјев *хрватскосрпски* значио »српски на хрватски начин«, а придјев *српскохрватски* »хрватски на српски начин«, што очито нитко нема у виду када употребљава те придјеве. С друге стране, сложенице »с цртицом« (полусложенице) значе да је нешто дијелом оно што каже први дио сложенице, дијелом оно што каже њезин други дио. На примјер, пољска је застава *бијело-црвена* (сада не би могло* *бјело-црвена!*), тј. горњи јој је дио бијел, доњи црвен. Наше сложенице »с цртицом« могле би се у такву значењу употребљавати за језик када би у њему били нпр. самогласници српски, а сугласници хрватски, или једноставна времена хрватска, а сложена српска, и сл. Ни то такођер нитко нема у виду. Сложенице »с цртицом« могу означавати и какав однос, нпр. *српско-хрватска коалиција* или *руско-њемачки рјечник*, и онда то значи познату коалицију између српских и хрватских странака и рјечник у којем се руске ријечи објашњавају њемачкима. Разлика између сложеница »с цртицом« и »без цртице« види се и у том што у првих поредак дијелова означаје хијерархију (*свијетло-црвен* је заиста црвен, а први га дио сложенице само поближе одређује), а у других означаје напросто сам редослијед ствари, нпр. у пољској је застави прво бијела па онда црвена боја, у руско-њемачком рјечнику руске ријечи долазе прве, а у њемачко-руском њемачке. Уколико је у реалијама редослијед ирелевантан, поредак дијелова у полусложеници нема значења, и *хрватско-српска коалиција* значи исто што и *српско-хрватска* (тај је други поредак уобичајенији само због краткоће првога дијела).

⁵ Једноставно зато што право значење тих сложеница (оно »на начин«) нема смисла и не долази у обзир, а термин који сам по себи нема смисла, може у терминологији значити оно што желимо да значи. Полусложеница »с цртицом« долази пак и с правим значењем, као у већ споменутој фамозној коалицији.

нијих) рјечника и сличних дјела.⁶ Треба напросто више мјере, више одмјерености, више здрава разума и више јасна, бистра гледања.

Надам се да ће ми бити опроштено ако у даљњем излагању не будем сваки пут заморно и монотонно понављао обје верзије редослиједа у називу и ако будем употребљавао по навици своје стечене средине облик *хрватско-српски*. Мислим да ми се може повјеровати како су за ме оба редослиједа безувјетно и безизнимно синонимна. А уосталом, особно мени, као појединцу, заправо је чак жао што у средини у којој радим није уобичајен редослијед с првим чланом краћим.⁷ Било би ми лакше и комотније и глађе на језику. Мислим да су у том, да тако кажем, друге средине напросто »боље прошле« од моје.

Можемо дакле сада закључити да је, када говоримо о хрватско-српском дијасистему, најкоректније ипак употребљавати називе *српско-хрватски* и *хрватско-српски*, оне без цртице, и то тако да их схваћамо као чисте термине, не анализирајући их ни садржајно (тј. зашто само два национална имена а не сва четири), ни семантички (тј. који је члан у сложеници носитељ значења, а који га само одређује). Свако је друго рјешење горе од тога, било да се ради о којем од већ заборављених назива из прошлости (илирски, словински), било да се предлаже (а у пракси и употребљава) назив *југославенски*,⁸ што би било у најмању руку нелијепо према нашим словенским и македонским сутрађанима, чији су језици такођер југославенски, не мање од нашега.⁹

Било би заиста лијепо кад бисмо се могли зауставити код језика као дијасистема дијалеката. На жалост, то није могуће, репертоар још није завршен — дијасистем заправо занима само линг-

⁶ Лик *српски или хрватски* употребљава се рјеђе, али већ због једног Даничића има своје повијесно мјесто, а данас га наводи нпр. истакнути млађи српски (социо)лингвист Милорад Радовановић (*Наше теме*, бр. 5, 1982, стр. 815).

⁷ Како је већ споменуто, у (полу)сложеницама је први дио обично краћи, из еуфонијских разлога (наравно, уколико то смисао допушта). Тако нпр. боље звучи *грчко-талијански рат* него *талијанско-грчки рат* (уколико не мора бити, по смислу, *талијанско-грчки рјечник*).

⁸ Назив *југославенски* (или *југословенски* — и опет двојство, али сада другачијега, варијантног карактера) толерира у пракси наше конзуларно особље у многим земљама, употребљава се често и у настави за »гастарбајтерску« дјецу. Чак сам га чуо у емисији Радио-Загребa 18. VIII за раднике на привременом раду у иностранству: водитељица емисије Сендра Поша-Ђурић интервјуирала је поједине раднике из иностранства питањима као »Како Ваша дјеца говоре југославенски?!« или »Похађају ли Ваша дјеца допуску наставу југославенског језика?«. Тај назив службено нитко не признаје, али многи га потихо лансирају.

⁹ На сајаме сарајевском скупу изнио је академик Hamn у дискусији приједлог да се узме назив »средњојугославенски« или »централнојугославенски«. То би било тачно у чисто земљописном смислу, али неминовно би се разумјело у смислу »центар према периферији«, тј. »главно према споредном«, па онда још асоцијације »центар« и »централизам«, и сл. Ни добронајерни приједлози не морају увијек бити успјешни.

висте професионалце, а за друштво у цјелини неуспоредиво је важније питање како да називамо стандардни језик, језични инструмент сувремене цивилизације.

Стандардни језик који се развио на темељу хрватскосрпске језичне сировине можемо напросто по самој тој чињеници назвати *хрватскосрпским* (и да ипак још једном поновим — и опет, разумије се, посве синонимно, *српскохрватским*). То вриједи, изван сваке сумње, без обзира у којој се он појавној реализацијској варијанти остваривао. И не само то — иста би тврдња вриједјела не само за овај стварно постојећи стандардни језик него и за сваки други који би, претпоставимо, био изграђен на темељу било које хрватскосрпске дијалектне језичне сировине. Да су нпр. Хрвати наставили стандардизирати оба своја писмена језика из друге половине 18. ст. и прве трећине 19-ога, тј. кајкавски и новоштокавски, имали бисмо данас два хрватска стандардна језика као што их имају Арменци и још су недавно имали Албанци,¹⁰ али оба би била хрватскосрпска напросто зато што и кајкавштина и штокавштина припадају хрватскосрпском дијасистему. Но разумије се, то се није догодило, и Хрвати имају данас (изузмемо ли специфичан градишћански феномен)¹¹ само стандардни језик на новоштокавској дијалектној основици, и дијеле га с остале три нације наше језичне заједнице. У ствари, никада нисам право схваћао зашто се одлучни присташе искључиво употребе назива *хрватскосрпски* и *српскохрватски* не служе изнесеном легитимном аргументацијом за своју тезу (заправо, једино легитимном).

Изложене тврдње не садржавају ипак цијеле истине, нити су једином могућом истином. Стандардне језике називамо именом људскога колектива који се њима служи, па је нпр. словенски, чешки, мађарски или шведски стандардни језик — онај стандардни језик којим се служе Словенци, Чеси, Мађари или Швеђани. У нашем случају не би било препоручљиво да се назив *хрватскосрпски стандардни језик* схвати у том смислу.¹² Стандардне језике, даље, можемо називати и према називу дијасистема којему припада дијалектна сировина на темељу које су изграђени. У словенском,

¹⁰ У чисто социолингвистичком смислу у истом се положају налазе и Норвежани и Грци, па и Лужички Срби, али је генетсколингвистичка ситуација битно другачија. В. моју студију »Типологија односа између људских језика и колектива према генетсколингвистичким, социолингвистичким, етнолошким и социолошким критеријима« (у тиску, *Радови Филозофскога факултета у Задру, св. 24*).

¹¹ У градишћанском се случају ради о тзв. ретардацијској појави (тј. о преживљавању регионалнога предстандардног писменог језика), која се јавља у периферијским или дијаспорним увјетима.

¹² Сложеница *Србохрвати* апсолутно је и безувјетно неприхватљива, па и као »помоћни« термин, како је гдјекада употребио покоји славист, углавном страни. Није прихватљива ни формулација »Срби и Хрвати«, с тиме да се Црногорци и босанскохерцеговачки Муслимани »подразумијевају« Остаје дакле само могућност интерпретације у смислу чистога термина.

чешком, мађарском или шведском случају могућа је и таква интерпретација, а кад се ради о називу *стандардни хрватскокрпски*, могућа је само таква интерпретација. И на концу, изузмемо ли појединачне изолиране несуставне случајеве као с давним *санскртом* (што дословно значи »уређен«), постоји још трећи суставни начин за номинацију, тј. да стандардни језик назовемо не именом дијасистема дијалеката него именог конкретног дијалекта који је послужио као материјална основица. Најпознатији су такви називи *lingua toscana* за стандардни талијански и *lingua castellana* за стандардни шпанолски. У том се смислу може стандардни хрватскокрпски звати и *стандардном новоштокавштином*, јер ваљда нитко озбиљан не сумња да је тај стандардни језик напосто ништа друго него стандардизирани облик новоштокавске језичне сировине. И тешко би било ваљано тврдити да тај назив нема добрих страна, ако ни због чега другога, а оно бар због апсолутне једнозначности.¹³

У неким традиционалним контекстима, не новима, може се оставити и резерве за употребу назива с везником *или*, као што смо то већ видјели и расправљајући о називима за дијасистем.

И коначно, с обзиром на разна могућа тежишта пажње у појединим контекстима, могу бити оправдани и једночлани национални називи. Ако језик којим се служе Хрвати назовем хрватским, рекао сам једну истину, а она ни у најмањој мјери не поништава друге истине, тј. да је хрватски језик по самој природи ствари хрватскокрпски,¹⁴ и никаква хрватског језика који не би био хрватскокрпски не може бити по истој тој природи ствари. Разумије се, све то вриједи и за атрибут *крпски*.¹⁵

Ту се прије свега ради о нетерминолошкој употреби, када нпр. употребљавамо традиционални назив *књижевни језик*. Не видим

¹³ Није на одмет ни становита »неутралност« тога термина (иако »неутралност« није опћенито цијењена као квалитета).

¹⁴ Ради се о следећим премисама: А) стандардни језик којим се служи народ *x* јест по тој самој чињеници *x*-ски стандардни језик (тима се не искључује могућност да је тај језик у какву сличну облику уједно и језик којег другог народа *y* или *z*, па је онда у истом смислу то истодобно и *y*-ски и(ли) *z*-ски стандардни језик). Б) стандардни језик којим се служе Хрвати јест према А хрватски стандардни језик, Ц) стандардна новоштокавштина јест стандардни језик којим се служе Хрвати, па је према Б хрватски стандардни језик, Д) стандардна новоштокавштина јест стандардизирани облик дијалектне новоштокавштине, а како она припада хрватскокрпском дијасистему, стандардна је новоштокавштина уједно и стандардизирани облик хрватскокрпског језика, Е) како је према Ц хрватски стандардни језик стандардна новоштокавштина, а она је стандардизирани облик хрватскокрпског језика (према Д), дакле хрватскокрпски стандардни језик, значи да је хрватски стандардни језик аутоматски стандардни хрватскокрпски језик (без обзира на чињеницу што обратна формулација није потпуном истином, тј. хрватскокрпски стандардни језик, тј. стандардна новоштокавштина, није само хрватски стандардни језик). Није једноставно, на жалост, али свако поједностање било би већом или мањом лажи или смислалацијом.

¹⁵ То јест, све формулације из биљ. 14 вриједи и ако се придјев *хрватски* замијени придјевом *крпски*, с тиме да смисао остаје исти ако се придјев *хрватскокрпски* замијени истозначним придјевом *крпскохрватски*.

паметна разлога за доктринарну педантерију да сол (или со) морамо баш увијек звати *натријевим хлоридом* (или *натријумовим хлоридом*), иако нема сумње да је сол заправо то, и само то и ништа друго. Не би ли било мало смијешно када бисмо строго захтијевали да се о сваком пријеводу мора говорити само као о хрватско-српскоме, или српско-хрватскоме, пажљиво занемарујући информацију да ли тај пријевод припада хрватској или српској пријеводној књижевности. Можда кога занима и такав податак, а рекао бих да занима и књижевне раднике што се баве књижевношћу из које је тај пријевод. С друге стране, никакав ни хрватски ни српски пријевод не може не бити аутоматски и хрватско-српским, то је, ваљда бар понекада, редундантна информација. Тешко је повјеровати да уз именицу *језик* може стајати баш сваки други атрибут (пишчев, улични, неписмен, уцјењивачки, простачки, профињен итд., итд.), а само да су атрибути *хрватски* и *српски* једини под апсолутним и безизнимним ембаргом.¹⁶ Појавило се већ неколико свезака *Историје српског народа*. У готово свакоме свеску имамо и поглавље о језичној повијести српског народа, из пера Павла Ивића (гдјекада заједно с Јованом Кашићем). У тим се текстовима говори у разним контекстима о *српско-хрватском* (књижевном) *језику* и о *српском* (књижевном) *језику*, па и о *хрватском* (књижевном) *језику*, и ја нисам нашао ни једнога мјеста гдје и сам не бих могао употријебити исти атрибут, а често бих га и употријебио. И никако не могу схватити што је ту тако страшно (и још увијек не схваћам).

У посљедње се доба упорно и одлучно постављају захтјеви да се називи *српско-хрватски* и *хрватско-српски* прихвате или одреде као једини могући, једини оправдани, једини допуштени и сл. Мислим да је прилично природно како ти захтјеви само рађају неповјерењем. Оно се заиста сувишно изазива, али није баш неутемељено када се јави, заједно с нагађањима о мотивима таква инзистирања. У људи напросто није кратко памћење. Сјећају се доба када су плакати уз тједан Црвенога крижа, који данас имају четири текста у два писма, имали само један на латиници.¹⁷ То је данас прошлост, то је чињени-

¹⁶ Када човек чује неке веома гласне појединце како се забринуто »згражају«¹⁶ над називима *хрватски* и *српски* у језичном контексту, помислио би да су то некакви срамотни атрибути.

¹⁷ И то »Недеља Црвеног крста«. Данас се тај текст јавља у четири верзије (нпр. на поштанским маркама): »Недеља Црвеног крста«, »Тједан Црвеног крижа«, »Teden Rdečega križa« и »Недеља на Црвениот крст«. Тешко би било рећи какво је зло у тој равноправности разноврсности, у којој сватко налази себе. Зар није шкодила некадања једнообразност латиничке екавице за све на оним плавим плакатима у тједну Црвенога крижа, на којима је била млада жена у бијелом, с дјететом у наручју и с црвеним крижем на рукаву, уз натпис »Мајке, чувајте своју одојчад!«. Ту нитко није право налазио себе, био је »закинут«¹⁷ или у језику уопће (Словенци и Македонци), или у писму, у рефлексу јата, или у лексику на који је навикао! А ипак многи данас говоре о тим данима, уз покоју мимикријску фразу, као о идеалу за будућност (погрешна је била, наводно, само у томе што се ишло пребрзо, преурањено, нетактично и сл.).

ца, али је такођер чињеница да су они који су изборили да то постане прошлост, често због тога третирани као кривци, а не као заслужници, док други неки ту прошлост не осуђују, него је се сјећају с носталгијом и држе се као да им је учињена нека неправда. То је све ипак вриједно да се човјек и мало замисли.

А има за то и разлога када установи да је не 1952. ни 1962. него 1982. изашао *Упоредни речник војних појмова српскохрватски, македонски, словеначки, албански, мађарски*, Београд, Војноиздавачки завод, 1016 страница.

Тај петојезични рјечник има у рубрици српскохрватски само нормалну српску варијанту, али без њезине ијекавске верзије, и само латиницом, но македонска је рубрика ипак на ћирилици. Појмови су нумерирани, и тако ћемо под П 1992 сазнати да се *противподморнички ситуациони* сто каже македонски *противподморничка ситуациона маса*, словенски *protipodmornička situacijska miza*, сазнајемо и албански и маџарски еквивалент, али нема ни наговјештаја да би који милијун људи рекао и *протуподморнички ситуацијски стол*. Ако се што слично нађе у Крлежиној ратној прози, бит ће да је то нека сумњива работа. Под П 2076 смије се дознати да се *противваздушно обезбеђење* (без *обезбјеђење*) може називати и *противвоздушно обезбедување* и *protizračno oskrbljenje* и *sigurim kundërajror* и *légvédelmi biztosítás*, али не смије се сазнати за *протузрочно осигурање*. Постоје *противваздушне одбрамбене мере* и *противвоздушни одбранбени мерки* и *protizračni obrambni ukrepi*, заједно с албанским и маџарским еквивалентом, али под П 2075 не постоје *протузрочне одбрамбене мјере*. Итд.

У том је рјечнику обрађено »око 15.000 војних појмова«, уз 1.000 команди, постоје и регистри за свих пет рубрика — није се штедјело ни грађом ни простором, али само о оном што је прешпућено, нема ни ријечи. Могло би се помислити да је то пропуст некога неодговорног појединца, но није тако, уз многочлан уреднички одбор цијеле књиге имамо и посебно за српскохрватску рубрику низ од преко 20 аутора и десетак консултаната. Можда су пак то све само војни стручњаци, а да се није нашао ниједан филолог. Но није ни тако, за сваку верзију постоји језични редактор — за српскохрватску је то Драгољуб Павловић, »професор српскохрватског језика и југословенске књижевности« (није се забунио да ријеч *књижевност* узме у плуралу).

Може ли ми се приговорити ако ја себе не налазим у том рјечнику? Поступам ли несоцијалистички и као лош грађанин ако узалуд тражим у том рјечнику лексеме које сам навикао читати нпр. у хрватској прози из Револуције и које и сам говорим? Јесу ли ти лексеми можда нека кријумчарска роба којој не треба приступа у такав рјечник? Да ли је претјерано ако поставим питање својему колеги Драгољубу Павловићу зашто је изоставио и ћирилицу и ијекавицу и лексичке и друге особине хрватске варијанте? И даље, ако је било каква разлога за сва та изостављања, зашто није сматрао вриједним да их изнесе у предговору (иначе кратком, само 1 страница).

Од таквих примјера долазе сумње и неповјерења због искључивости у захтијевању само једне могућности називања. Тих се тенденција људи боје — највише они који се боје и признати да се боје: од њих се не може очекивати ништа конструктивно, као ни од оних којих се боје. А при свему томе најтужније је да у свим нашим срединама стварна питања језичне знаности и језичне културе остају у сјени, и они народи који су и прије били испред нас, све нам више одмичу, а који су били заостали за нама, полако нас један по један достижу, и прелазе.¹⁸

ON TERMS FOR THE LANGUAGE OF THE SERBS, CROATS, MOSLEMS, AND MONTENEGRANS

Summary

In the region extending from the Croatian-Slovenian border on the northwest to the Serbian borders with Macedonia and Bulgaria on the southeast, a range of South Slavic dialects is spoken. These are grouped by Slavists into a number of dialect groups forming the close genetic-linguistic unity referred to as the Croato-Serbian language or, entirely synonymously, as the Serbo-Croatian language. These are not the happiest of terms, for several reasons. But since there are no better ones, or at least none name the language in this sense, whether we are thinking of it as a descendant of the Proto-Slavic or Proto-Indo-European language, or as one of the (Balto-) Slavic, (West) South Slavic, (Central) European, Balkan, or Mediterranean languages, for it is in fact all of these.

In light of this fact we can simply refer to the standard language which has developed on the basis of the Croato-Serbian linguistic sources as Croato-Serbian (or, it goes without saying, by the completely synonymous term Serbo-Croatian), without regard to which manifest variant it appears as. But owing to its various traditions, and to the different possible focuses of attention in specific contexts, the use of other terms for the standard language may be justified, particularly if not in a strict terminological sense. There have been persistent demands recently for the terms Serbo-Croatian and Croato-Serbian to be adopted or prescribed as the only possible, the only justified, the only allowable, or suchlike terms. This only gives rise to needless suspicions and speculations as to the motives for such insistence, while the real questions relevant to the science of language and language culture remain unilluminated.

¹⁸ Испитимо ли на хоризонтални синтетски дјела потребна за нормално функционирање било које националне лингвистике (најразличије врсте суверених и историјских граматика дијалектолошких атласа, рјечника и сл.), а на вертикали испитимо све језике у Европи, од најмањих до највећих, видјет ћемо да ће се у многим сјеципитима наћи и по неколико плусова (нпр. неколико историјских граматика разних аутора, према разним лингвистичким школама), а за сваки језик, и најмањи и најнеразвијенији, бит ће бар покоји плус. Једини редак са самим минусима бит ће хрватско-српски (или с плус-минусима код дјела којима је изашао само први дио, или су специфично усмјерена па не могу вршити све функције, и сл.). О узроцима је вриједно размишљати. Неће бити да је хрватско-српско језично подручје најмање у Европи, или најнеразвијеније, или да су хрватски и српски лингвисти најљењи, најнеспособнији и најмање квалифицирани, или пак најсиромашнији итд.